

УДК 338.45:622.32

В. А. Голян,
д. е. н., професор, Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів
і природокористування України "Боярська лісова дослідна станція", м. Боярка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2502-4573>
Р. В. Коробка,
к. е. н., докторант, Національний університет біоресурсів
та природокористування України, м. Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-8878-0153>
В. М. Бардась,
к. е. н., докторант, Національний університет біоресурсів
та природокористування України, м. Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1211-2494>

DOI: 10.32702/2306-6814.2025.13.39

НАРОЩЕННЯ ВИДОБУТКУ ВУГЛЕВОДНЕВОЇ СИРОВИНИ В УКРАЇНІ: ФІСКАЛЬНО-БЮДЖЕТНИЙ ВИМІР ТА ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

V. Holian,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Separate division of National University
of Life and Environmental Sciences of Ukraine "Boyarka forest research station", Boyarka
R. Korobka,
PhD in Economics, Doctoral candidate, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv
V. Bardas,
PhD in Economics, Candidate on Doctor Degree, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

INCREASING HYDROCARBON PRODUCTION IN UKRAINE: FISCAL AND BUDGETARY DIMENSIONS AND INVESTMENT AND INNOVATION SUPPORT

Встановлено, що зміцнення господарської самодостатності України та її енергетичної безпеки напряму залежить від нарощення обсягів видобутку вуглеводневої сировини. Виявлено, що збільшення вітчизняного видобутку вуглеводнів вимагає формування сучасної моделі інвестиційно-інноваційного забезпечення модернізації та реконструкції індустрії нафтогазовидобутку, котра охоплюватиме широкий спектр форм, методів та інструментів інвестування проєктів розбудови виробничо-технічної тази нафтогазової промисловості та передбачатиме усестороннє застосування продуктивних та процесних інновацій в частині здійснення пошуково-розвідувальних робіт, розміщення терміналів для підготовки газу, застосування технологій та технічних засобів для відновлення ліквідованих, недіючих і малодебітних свердловин. Дослідження показали, що в умовах воєнних викликів та викликів повоєнного відновлення національної економіки ключовим елементом моделі інвестиційно-інноваційного забезпечення нарощення видобутку вуглеводневої сировини виступає активна участь держави у процесах інвестування господарського освоєння вуглеводневого потенціалу як через реалізацію угод публічно-приватного партнерства, зокрема угод про розподіл продукції, так і через надання комплексу преференцій податкового та майнового спрямування. Встановлено, що диверсифікація джерел, методів та інструментів інвестування проєктів додаткового освоєння вуглеводневого потенціалу України має охоплювати: 1) внутрішньо-корпоративні інвестиції вітчизняних та іноземних нафтогазовидобувних компаній; 2) інвестування видобутку вуглеводнів в межах реалізації угод про розподіл продукції; 3) бюджетне інвестиційне забезпечення модернізації та реконструкції індустрії видобутку нафти та газу в межах реалізації державних, регіональних та місцевих

програм; 4) інвестиції міжнародних фінансово-кредитних організацій; 5) інвестиції, акумульовані на вітчизняному ринку позикового капіталу та на міжнародних фінансових ринках; 6) інвестиції, акумульовані на основі створення консорціумів та інших підприємницьких об'єднань. Доведено, що в умовах підвищеної потреби в зменшенні залежності від імпорту мінеральних палив виникає необхідність у формуванні додаткових бюджетних джерел фінансування заходів інвестиційно-інноваційного забезпечення модернізації індустрії видобутку вуглеводневої сировини через створення в структурі публічних бюджетів спеціальних фондів розширеного відтворення та охорони мінерально-сировинної бази країни.

It has been established that strengthening Ukraine's economic self-sufficiency and energy security directly depends on increasing the volume of hydrocarbon production. It has been revealed that increasing domestic hydrocarbon production requires the formation of a modern model of investment and innovation to ensure the modernisation and reconstruction of the oil and gas industry. It will cover a wide range of forms, methods and tools for investing in projects to develop the production and technical base of the oil and gas industry, and will provide for the comprehensive application of product and process innovations in the implementation of exploration and prospecting work, the location of gas preparation terminals, and the application of technologies and technical means for the restoration of liquidated, inactive and low-yield wells. Research has shown that in the context of military challenges and post-war challenges to the national economy, the key element of the investment and innovation model for increasing hydrocarbon production is the active participation of the state in the processes of investing in the economic development of hydrocarbon potential, both through the implementation of public-private partnership agreements, in particular production sharing agreements, and through the provision of a range of tax and property preferences. It has been established that the diversification of sources, methods and instruments for investing in projects for the additional development of Ukraine's hydrocarbon potential should include: 1) intra-corporate investments by domestic and foreign oil and gas companies; 2) investment in hydrocarbon production within the framework of production sharing agreements; 3) budgetary investment support for the modernisation and reconstruction of the oil and gas production industry within the framework of state, regional and local programmes; 4) investment by international financial and credit organisations; 5) investments accumulated on the domestic loan capital market and on international financial markets; 6) investments accumulated on the basis of the creation of consortia and other business associations. It has been proven that in conditions of increased need to reduce dependence on imports of mineral fuels, there is a need to form additional budgetary sources of financing for investment and innovation measures to modernise the hydrocarbon extraction industry through the creation of special funds for the expanded reproduction and protection of the country's mineral resource base within the structure of public budgets.

Ключові слова: інвестиційно-інноваційне забезпечення, вуглеводнева сировина, вуглеводневий потенціал, фінансово-бюджетний вимір, капітальні інвестиції, публічні бюджети, угоди про розподіл продукції, консорціум.

Key words: investment and innovation support, hydrocarbon raw materials, hydrocarbon potential, fiscal and budgetary dimension, capital investments, public budgets, production sharing agreements, consortium.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Надмірна залежність нашої країни від імпорту вуглеводневої сировини створювала додаткові ризики не лише її енергетичній безпеці, але і господарській самодостатності в цілому. Така ситуація консервувалася протягом декількох десятиліть і була зумовлена певними перегинами у регулюванні національного ринку енергетичних ресурсів та відсутністю збалансованої державної політики видобутку нафти та газу. Загострення протистояння між глобальними акторами світового енергетичного ринку та вторгнення на територію України російських загарбників детермінують необхідність масштабного перегляду ключових аспектів системи державного регулювання видобутку вуглеводневої сировини. Вирішального значення при

формуванні перспективної моделі державного регулювання видобутку даної складової мінерально-сировинного потенціалу набуває створення відповідних інституційних передумов для нарощення інвестиційних вливань у розбудову індустрії видобутку нафти та газу з метою застосування сучасних методів та технологій видобутку вказаних видів вуглеводнів. Водночас видобуток нафти та газу відіграє вагомое значення для нарощення обсягів надходжень рентної плати за користування надрами до Зведеного бюджету України як в контексті збільшення можливостей держави та територіальних громад фінансувати проекти соціально-економічного розвитку, так і в частині створення спеціальних фондів відтворення мінерально-сировинної бази та модернізації індустрії нафтогазовидобутку. Наповнення таких фондів має відбуватися і за рахунок перерахунку дивідендів державних корпорацій, які працюють у національному паливно-енергетичному комплексі.

Також кошти публічних бюджетів повинні доповнюватися приватними інвестиціями через реалізацію перевірених передовою світовою практикою угод публічно-приватного партнерства, що дасть можливість подолати фактично хронічний багаторічний інвестиційний дефіцит у сфері видобутку вуглеводневої сировини. Тому фінансово-бюджетний вимір та інвестиційно-інноваційне забезпечення видобутку вуглеводневої сировини в Україні виступає однією з основних проблем енергетичної політики держави.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У працях вітчизняних вчених у зв'язку із загостренням воєнних та енергетичних ризиків активізувалися дослідження актуальних проблем нарощення обсягів видобутку вуглеводневої сировини як ключового детермінанта зміцнення енергетичної безпеки держави. Значна увага приділяється вирішенню проблем залучення іноземних інвестицій у розбудову індустрії нафтогазовидобутку. Зокрема, В. Чорний перспективи залучення іноземних інвестицій у сектор вітчизняних газовидобувних підприємств пов'язує з їх виходом на IPO (перший публічний продаж акцій). IPO на сьогодні є одним з найбільш діючих способів запозичення капіталу. Незважаючи на складність процесу підготовки до IPO і безпосередньо виходу на міжнародні біржі, цей інструмент дозволяє компаніям не лише залучити великі фінансові ресурси, але й виводить бізнес на новий рівень. Але можна констатувати той факт, що більшість українських компаній не відповідають критеріям лістингу на світових торгових майданчиках [11, с. 55]. Внаслідок наявності численних протиріч між європейським та українським законодавством і непрозорістю вітчизняного ринку вуглеводневої сировини інструмент IPO в теперішніх умовах не став ефективним методом залучення значних обсягів іноземних інвестиційних вливань у модернізацію та реконструкцію вітчизняної виробничо-технічної бази господарського освоєння запасів вуглеводневої сировини. Це значною мірою і законсервувало низку проблем, пов'язаних із інвестиційним забезпеченням впровадження сучасних технологій видобутку нафти та газу.

У довоєнний період Х. Горбова акцентувала увагу на тому, що перспективним місцем видобутку нафти та газу є шельфи Чорного і Азовського морів. Освоєння шельфів цих морів є складним заходом у технічному плані і витратним у грошовому, оскільки виникає необхідність застосовувати найсучаснішу техніку і технологію видобутку копалин на значній глибині. Реальне освоєння цих шельфів (як показує досвід Румунії, Туреччини і, навіть, Грузії шельфовий видобуток енергоносіїв надзвичайно витратний, а тому під силу тільки великим компаніям і міжнародним консорціумам) можливе тільки із залученням потужних компаній. Угоди на здійснення цих робіт найкраще укладати з цими компаніями на концесійних засадах [4, с. 106]. Тобто авторський концепт подолання інвестиційного дефіциту для впровадження сучасних техніки та технологій для видобутку вуглеводневої сировини у шельфі Чорного та Азовського морів, сформульований Х. Горбовою, передбачає залучення великих іноземних компаній, котрі мають необхідну техніко-технологічну базу та значний досвід видобутку нафти і газу у різноманітних природ-

но-кліматичних зонах. Найефективнішою формою залучення таких компаній до видобутку вітчизняних родовищ вуглеводневої сировини розглядаються угоди публічно-приватного партнерства, які базуються на концесійних засадах.

Комплексністю відзначається підхід І. Галюк стосовно інвестиційно-інноваційного забезпечення нарощення видобутку вуглеводневої сировини. На думку вченого, інноваційне оновлення нафтогазової галузі потребує "довгих" капіталовкладень, тобто таких, окупність яких буде тривалою. Розраховувати на швидкий ефект від інвестування не доводиться. Тому логічним і правильним в цій ситуації є використання об'єднаних зусиль держави і бізнесу, партнерські відносини яких повинні бути узгодженими на основі задоволення інтересів сторін. Вкладання коштів бізнес-структур у розвиток нафтогазової галузі, організація управління по реалізації інноваційних проектів, витрата зусиль для підвищення ефективності робіт можлива лише на умовах забезпечення державою економічних та організаційних стимулів — преференцій у оподаткуванні, системи гарантій стабільності правовідносин і умов інвестування, захист прав власності тощо [1]. Тобто ключового значення з огляду на тривалий період окупності інвестицій у розбудову індустрії нафтогазовидобутку набуває активна участь держави у процесах інвестування господарського освоєння вуглеводневої сировини як через реалізацію угод публічно-приватного партнерства, так і через надання комплексу преференцій податкового та майнового спрямування. Для України це може бути забезпеченням шляхом інституціоналізації сучасних форм та моделей встановлення партнерських відносин між державою та транснаціональними корпораціями, котрі тривалий період працюють у сфері нафтогазовидобутку, а також через звільнення приватних партнерів від сплати окремих видів податків та зборів, зокрема земельного податку та окремих видів митних зборів за ввезення високотехнологічного обладнання, необхідного для видобутку вуглеводневої сировини.

Виходячи з глобальних трендів інвестиційного забезпечення видобутку вуглеводневої сировини, трансферу сучасних технологій господарського освоєння запасів нафти і газу, інституційних розривів та інституційних пасток у вітчизняній індустрії нафтогазовидобутку, варто взяти на озброєння підхід Н. Радюк, згідно якого успішність інвестиційних процесів та усвідомлення основних засад інвестиційної активності залежать від: правильного формулювання пріоритетів інвестиційної політики в галузі, а саме від прозорості енергетичного ринку; збільшення обсягів видобутку нафти і газу вітчизняними підприємствами; сприятливого інвестиційного клімату для вітчизняних та іноземних інвесторів, який передбачає стабільну та еластичну фінансову систему, зрозумілі для міжнародного інвестора базове законодавство та регуляторне середовище, введення системи пільгового оподаткування, що містила би "податкові канікули", знижки ставок оподаткування при реінвестиціях отриманого прибутку чи інвестиціях у визначену галузь, звільнення чи зниження митних зборів на імпорт новітніх машин та обладнання, технологій, ноу-хау тощо [8, с. 465]. У повоєнний період якраз перераховані складові підвищення інвестиційної привабливості нафтогазової промисловості дадуть можливість диверсифікувати джерела, методи та інструменти фінансово-інвестиційного забезпечення додаткової геологорозвідки запасів нафти та газу, освоєння пер-

спективних родовищ вуглеводневої сировини у різноманітних регіонах України, а також налагодження вітчизняного продукування сучасних технологій нафтогазовидобутку.

Як перспективний варіант становлення фіскальної системи, яка стимулюватиме приплив вітчизняних та іноземних інвестицій у видобуток вуглеводневої сировини, слід розглядати систему, яка базуватиметься на застосуванні оптимуму Лаффера, котрий передбачає встановлення оптимального фіскального та податкового навантаження на сектор нафтогазовидобувних компаній, що кумулятивним чином вплине на збільшення внутрішніх джерел інвестування проєктів модернізації та реконструкції індустрії нафтогазовидобутку [2]. Водночас у латентному стані перебувають дослідження, котрі розглядають результативність фіскального регулювання видобутку вуглеводневої сировини як важливу передумову активізації та диверсифікації інвестиційної діяльності у нафтогазовидобуванні. Така результативність означає акумуляцію частини рентної плати за користування надрами у спеціальних фондах публічних бюджетів, що дасть можливість сформулювати надійне джерело державного фінансування проєктів видобутку вуглеводневої сировини як в межах реалізації угод публічно-приватного партнерства, так і в межах реалізації державних, регіональних та місцевих програм освоєння паливно-енергетичних ресурсів.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою статті виступає фіскально-бюджетний вимір та розкриття змісту інвестиційно-інноваційного забезпечення нарощення видобутку вуглеводневої сировини в Україні, виходячи з передового іноземного досвіду та наявності суперечностей в інституційному середовищі інвестиційної діяльності у вітчизняній сфері надрокористування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розвиток сфери матеріального виробництва та об'єктів виробничої інфраструктури в національному господарстві України потребує нарощення обсягів мінерально-сировинних ресурсів, котрі залучаються у відтворювальний процес названих секторів економіки країни. Необхідною передумовою нарощення масштабів надрокористування виступає розширення ареалу відтворення мінерально-сировинної бази через активізацію процесів геологорозвідки, реінжинірингу техногенних родовищ та впровадження сучасних методів видобутку відносно виснажених корисних копалин. На даний момент надто мляво відбуваються процеси фінансування процесів відтворення мінерально-сировинної бази в Україні у зв'язку з обмеженими бюджетними можливостями та низькою мотивацією надрокористувачів фінансувати проєкти відтворення мінеральної сировини за рахунок внутрішніх джерел та позикових ресурсів [5, с. 119]. Особливо ускладненою та суперечливою є ситуація стосовно інвестиційного забезпечення розбудови та модернізації індустрії видобутку вуглеводневої сировини, що зумовлено багаторічними перекосами у регулюванні ринків природного газу та нафти, а також нееквівалентним розподілом мінерально-сировинної ренти, котра виникає при видобутку енергетичних корисних копалин.

Також необхідно враховувати факт вичерпання більш доступних родовищ вуглеводневої сировини та значні капітальні витрати на освоєння родовищ у більш

важкодоступних місцях. За таких умов важливого значення набуває модернізація основних засобів нафтогазовидобувних підприємств та технологій видобутку, що потребує зростання видатків на науко-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, а це у свою чергу вимагає нарощення загальних обсягів інвестиційного забезпечення індустрії видобутку вуглеводневої сировини [3, с. 72].

В умовах воєнного часу та повоєнного відновлення національного господарства роль енергетичного чинника у системі суспільного відтворення стає ще більш вагомою. За таких умов необхідною є реалізація державою функцій управління та регулювання стратегічних напрямків розвитку мінерально-сировинного сектора національної економіки. Ключового значення набуває активізація бізнес-процесів у нафтогазовій галузі на основі інноваційного оновлення технологічної бази, використання прогресивних методів управління, формування нових організаційних утворень, створення сучасної системи бізнес-відносин на нафтогазовому ринку [1]. Тобто формування сучасної моделі інвестиційно-інноваційного забезпечення видобутку вуглеводневої сировини має передбачати реалізацію комплексу інституційних, фінансових та науково-дослідних заходів. В першу чергу доцільно удосконалити інституційне підґрунтя інвестиційної діяльності у нафтогазовій промисловості через регламентацію сучасних форм та методів фінансово-інвестиційного забезпечення різноманітних фаз виробничого процесу, виходячи з кращих іноземних практик та передового вітчизняного досвіду. Вирішального значення набуває активізація науково-дослідної діяльності у сфері продукування інновацій у сфері освоєння родовищ вуглеводневої сировини. Така активізація стане можливою на основі взаємодії вищих навчальних закладів, науково-дослідних установ системи академічної науки та проєктних організацій через формування кластерних утворень.

Необхідною умовою становлення сучасної моделі інвестиційно-інноваційного забезпечення видобутку вуглеводневої сировини в Україні має стати комплекс заходів, спрямованих на забезпечення коректної оцінки реальних запасів вказаної складової мінерально-сировинного потенціалу та ідентифікацію прав власності на окремі енергетичні мінерально-сировинні активи. Тому доцільним є розроблення і впровадження законодавчо закріплених державою прозорих процедур права власності на ресурс, його розробку і використання (питання приватизації, оренди, викупу, концесії тощо). Важливого значення набуває наукове обґрунтування процедур оцінки реальної вартості ресурсу у складі національного багатства: задля грошової оцінки та обліку має бути проведена повна інвентаризація національних природних ресурсів, що неможливо без науково обґрунтованого підходу та залучення новітніх технологій (аерокосмічні дослідження, геологорозвідка). Фінансові преференції для підвищення заінтересованості бізнесу інвестувати проєкти освоєння родовищ вуглеводневої сировини мають супроводжуватися також стимулюванням процесів ресурсозбереження через впровадження ресурсозберігаючих технологій. Визріла також необхідність у формуванні інституційного підґрунтя урізноманітнення економічних інструментів впливу на процеси надрокористування: рента, оренда, спільне використання [9].

Зміцнення господарської самодостатності та енергетичної безпеки України однозначно потребує нарощення власного видобутку вуглеводневої сировини, що зменшить залежність нашої країни від кон'юнктури глобальних ринків енергетичних ресурсів та дасть можливість сформувати замкнені цикли у виробництві пального. Водночас нарощення видобутку вуглеводневої сировини потребує суттєвого збільшення інвестиційних вливань у розбудову сфери нафтогазовидобування. Тому у названій ланці над-рокористування необхідно зосередити увагу на фінансах як засобі мобілізації капіталу для інвестицій. Капітал може бути отриманий від банків, розміщення цінних паперів, оренди, державного фінансування, облігацій промислового розвитку, венчурних компаній, акредитивів, векселів, ф'ючерсів тощо. Він не обов'язково повинен перебувати у власності його розпорядника та нерідко є запозиченим у тій чи іншій формі. При цьому має бути певна застава, зазвичай у вигляді основних засобів, котрі забезпечують передбачуваний потік доходів. Тому першим життєво важливим кроком у цьому напрямі є пошук передбачуваних потоків доходів, які дадуть змогу робити запозичення, що, відповідно, розширить пул капіталу розпорядників [10, с. 36]. Необхідно сформувати належні інституційні передумови для участі суб'єктів нафтогазовидобутку на ринку позикового капіталу та у сфері потоків іноземних інвестицій. Принципового значення набуває залучення у вітчизняний нафтогазовидобуток транснаціональних корпорацій, котрі спеціалізуються на фінансово-інвестиційному забезпеченні розбудови та модернізації індустрії вивчення, розвідки та освоєння паливно-енергетичних корисних копалин.

Необхідно також створити сучасну, високоефективну інфраструктуру проектного управління природними ресурсами. При цьому інвестиційний процес слід розглядати з позицій об'єктивізації економічних інтересів, суб'єктивних намірів учасників господарської діяльності. Методологічне забезпечення інвестиційної діяльності у сфері видобутку вуглеводневої сировини повинно передбачати впровадження інвестиційно-проектних підходів до управління природними ресурсами як керованим процесом із заданими результатами й критеріями ефективності. Завдання проектного управління полягає в тому, щоб за рахунок створення організаційно-економічного механізму та відповідної інфраструктури проектно-господарської діяльності сформувати в просторі інституціональні структури, через діяльність котрих можна було б реалізувати проекти ресурсокористування. Такими інститутами, що створюють підґрунтя для побудови інфраструктури проектного управління природними ресурсами, можуть бути саме корпоративні об'єднання кластерного типу [10, с. 38]. В умовах воєнного часу та у повоєнний період створення корпоративних об'єднань кластерного типу дасть можливість забезпечити баланс інтересів між державою та приватним бізнесом, оскільки кластерний характер корпоративних відносин передбачає участь публічних органів влади у господарському освоєнні мінерально-сировинного потенціалу, в першу чергу вуглеводневої сировини.

В умовах загострення конкурентної боротьби на глобальних ринках енергетичних ресурсів та посилення протистояння між основними акторами постачання вуглеводневої сировини інвестиційні потоки у розбудову нафтогазовидобувної промисловості мають носити інноваційну спрямованість, щоб забезпечити нижчий

рівень ресурсо- та енергомісткості видобутку енергетичних корисних копалин.

Зокрема, пріоритетними напрямками інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку нафтовидобувної галузі є досягнення фінансової стабільності та стабілізації видобутку вуглеводнів. Доцільним є здійснення поліпшення використання наявної сировинної бази за рахунок: впровадження сучасних технологій та сучасних методів інтенсифікації видобутку нафти і підвищення нафтовіддачі пластів; збільшення обсягів експлуатаційного буріння; технічного переоснащення нафтовидобувних та нафтопереробних підприємств, реконструкції газопереробних заводів; розвитку робіт з підвищення нафтогазоконденсатовіддачі родовищ; використання нових фінансових механізмів (лізинг, залучення іноземних інвестицій), вихід на міжнародний ринок [7]. Створення спеціалізованих лізингових компаній даватиме можливість суб'єктам нафтогазовидобутку забезпечувати своєчасну модернізацію активної частини основних засобів, оскільки лізингові угоди даватимуть змогу сплачувати вартість обладнання частинами, що відповідно зменшуватиме стартові капітальні витрати.

Значним резервом нарощення обсягів фінансово-інвестиційного забезпечення відтворення мінерально-сировинної бази виступає концентрація частини рентної плати за користування надрами у спеціальних фондах публічних бюджетів різного таксономічного рівня. Доцільним є також встановлення партнерських відносин між державою та суб'єктами приватного підприємництва в частині відтворення мінерально-сировинної бази через усунення інституційних розривів у вітчизняному законодавстві, котре регламентує партнерські відносини у галузі надкористування [5, с. 119].

Ключовим актором в Україні у сфері нафтогазовидобування виступає національна акціонерна компанія "Нафтогаз України" (НАК "Нафтогаз України"), яка охоплює низку юридичних осіб, котрі займаються видобутком та транспортуванням вуглеводневої сировини. За часткою у ВВП країни це найбільша компанія, що кумулятивним чином впливає на результативність функціонування усіх без винятку секторів національного господарства. Відповідно вказана компанія виступає одним з основних платників податків та обов'язкових платежів до публічних бюджетних та позабюджетних фондів. У 2012—2024 роках у динаміці сплачених НАК "Нафтогаз України" платежів до Зведеного бюджету України спостерігалося декілька фаз (рис. 1).

Відсутність чітко вираженого висхідного тренду у 2012—2014 роках змінилася інтенсивним зростанням надходжень платежів до публічних бюджетних фондів у 2015 році. Це значною мірою пов'язано з переходом на суто ринкові відносини в частині продажу природного газу підприємствам та сектору домогосподарств, що кумулятивним чином вплинуло на ціну природного газу і відповідно потік фіскальних платежів до Зведеного бюджету України. Тенденція перманентного зростання надходжень платежів до публічних бюджетів спостерігалася до 2018 року включно. Зокрема, у 2018 році НАК "Нафтогаз України" було сплачено до Зведеного бюджету України 138,6 млрд грн, що у 3 рази більше відповідного показника 2015 року. У 2019 та 2020 році порівняно з 2018 роком відбулося скорочення надходжень

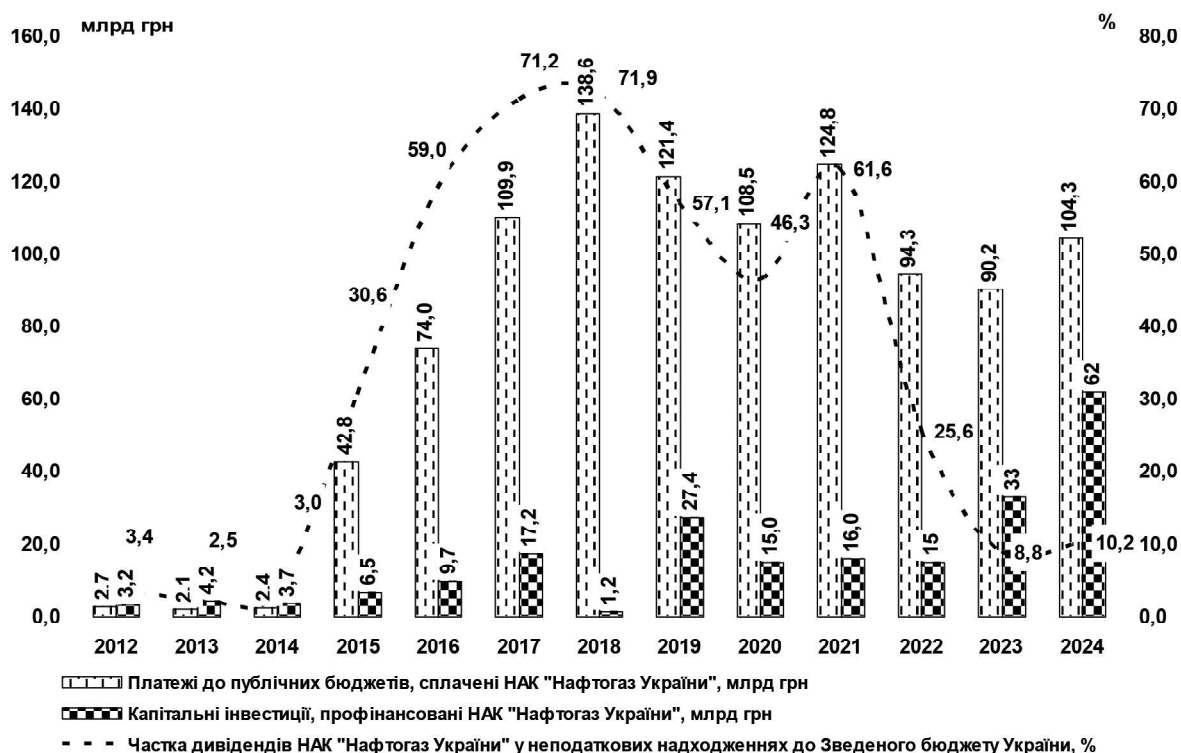

Рис. 1. Платежі до публічних бюджетів та капітальні інвестиції НАК "Нафтогаз України" у 2012—2024 роках

Джерело: розраховано за даними НБУ.

податків та обов'язкових платежів від НАК "Нафтогаз України" до публічних бюджетів, що було зумовлено спочатку намаганням переорієнтувати частину чистого доходу на інвестування модернізації індустрії нафтогазовидобутку, а у 2020 році — введенням карантинних заходів у зв'язку з пандемією коронавірусу.

У 2021 році завдяки ефективному застосуванню антикризових заходів вдалося подолати кризові явища 2019—2020 років і відновити висхідну тенденцію у сплаті НАК "Нафтогаз України" платежів до Зведеного бюджету України. Широкомасштабне вторгнення на територію України російських загарбників у лютому 2022 року не дало можливості закріпити позитивні зрушення у динаміці сплачених НАК "Нафтогаз України" платежів до публічних бюджетів, які спостерігалися у 2021 році. Незважаючи на російські агресії НАК "Нафтогаз України" сплатив у 2022 році до Зведеного бюджету України різноманітних видів платежів на суму 94,3 млрд грн, у 2023 році — 90,2 млрд грн, у 2024 році — 104,3 млрд грн.

Позитивною стороною фінансово-економічного регулювання інвестиційно-інноваційного забезпечення сфери нафтогазовидобування у 2012-2024 роках слід розглядати значне зростання в окремі періоди суми капітальних інвестицій, профінансованих НАК "Нафтогаз України". Якщо у 2012 році НАК "Нафтогаз України" профінансував капітальних інвестицій на суму 3,2 млрд грн, у 2015 році — 6,5 млрд грн, у 2017 році — 17,2 млрд грн, у 2019 році — 27,4 млрд грн, у 2023 році — 33 млрд грн, то у 2024 році — 62 млрд грн. Суттєве зростання капітальних інвестицій, профінансованих НАК "Нафтогаз України", у 2023—2024 роках свідчить про те, що найбільша компанія України переорієнтовує свою

діяльність на розбудову матеріально-технічної бази та інфраструктури нарощення видобутку вуглеводневої сировини, що в умовах війни виступає ключовим детермінантом зміцнення національної безпеки країни та її господарської самодостатності.

Підтвердженням вагомості НАК "Нафтогаз України" у системі суспільного відтворення виступає висока частка дивідендів, які сплачувала означена корпоративна структура, у неподаткових надходженнях до Зведеного бюджету України. Зокрема, у 2015 році частка дивідендів НАК "Нафтогаз України" у неподаткових надходженнях до Зведеного бюджету України становила 42,8%, у 2017 році — 71,9%, у 2021 році — 61,6%, у 2022 році — 25,6%. У 2023 та 2024 роках відбулося різке зниження частки дивідендів НАК "Нафтогаз України" у неподаткових надходженнях до публічних бюджетів у зв'язку із зростанням обсягів міжнародної фінансової допомоги, наданням світової спільнотою нашої країні з метою мінімізації негативних наслідків російської збройної агресії.

Незважаючи на позитивні зрушення в динаміці інвестиційного забезпечення розбудови індустрії видобутку вуглеводневої сировини та переробки окремих її видів в межах функціонування підприємств НАК "Нафтогаз України", найбільша компанія України не здатна самотужки повною мірою профінансувати реальну потребу у капітальних інвестиціях задля комплексної модернізації нафтогазовидобувної промисловості, активізації геологорозвідки та заходів по відтворенню мінерально-сировинної бази, а також екологічному реінжинірингу порушених внаслідок видобутку корисних копалин природних біогеоценозів. Доцільним є формування додаткових бюджетних джерел фінансування заходів

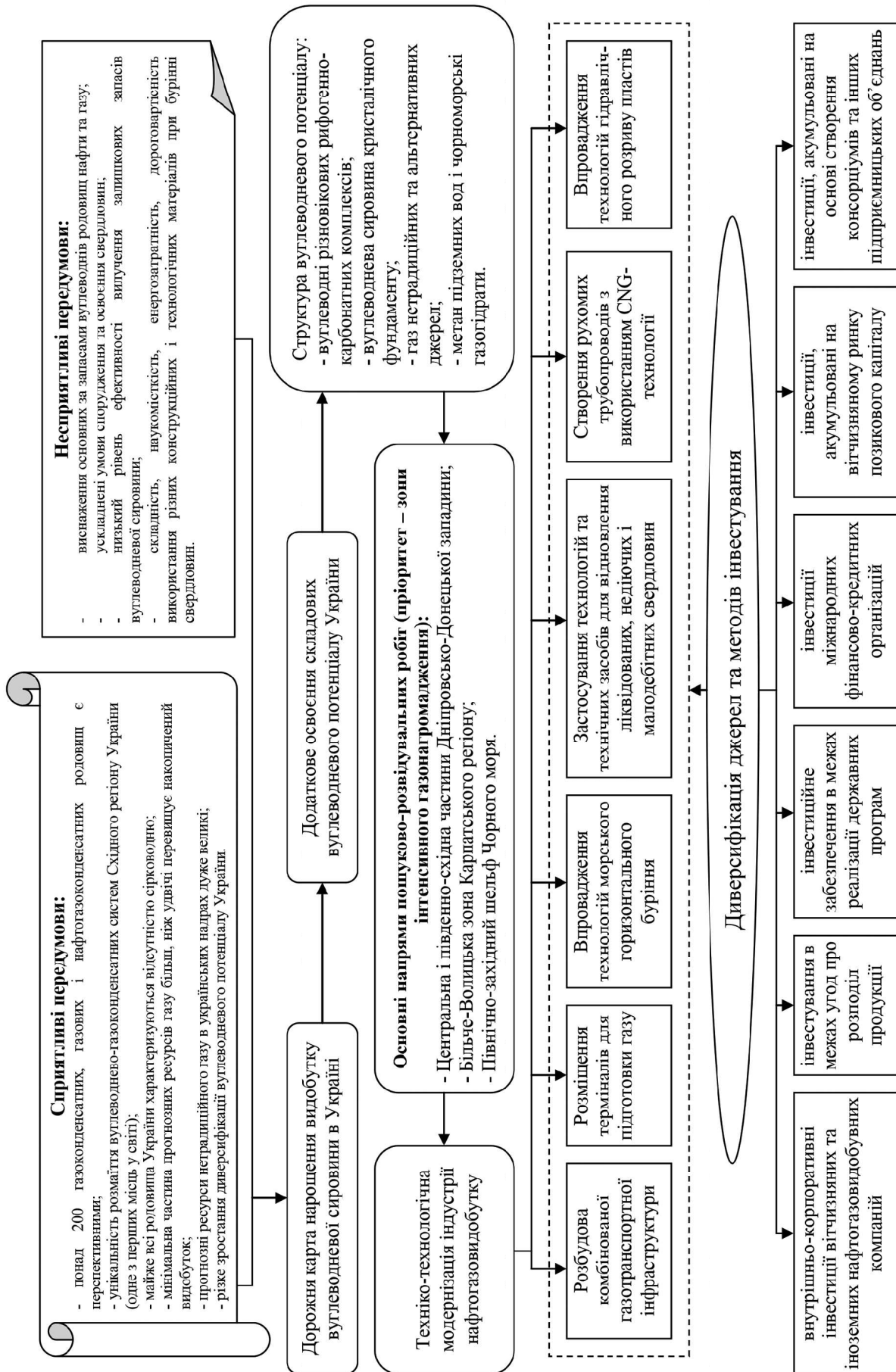

Рис. 2. Інвестиційно-інноваційне забезпечення нарощення видобутку вуглеводневої сировини в Україні

Джерело: розроблено авторами на основі джерела [6].

стосовно інвестиційно-інноваційного забезпечення модернізації індустрії видобутку вуглеводневої сировини в напрямку освоєння нових родовищ та результативнішого її використання в паливно-енергетичному обігу країни. Не менш важливим є формування сприятливого інституційного підґрунтя для залучення іноземних інвестиційних вливачів як за рахунок коштів урядів інших країн, так і за рахунок коштів транснаціональних корпорацій.

Формування сучасної моделі інвестиційно-інноваційного забезпечення нарощення видобутку вуглеводневої сировини в Україні має базуватися на передових лекалах нафтогазовидобутку в секторі транснаціональних корпорацій та враховувати наявність сприятливих та несприятливих передумов освоєння перспективних родовищ вуглеводнів в нашій країні (рис. 2). Однією з основних сприятливих передумов нарощення видобутку вуглеводневої сировини в Україні виступає велика кількість перспективних газоконденсатних, газових і нафтогазоконденсатних родовищ. Обмежуючим чинником є тимчасова окупація частини території країни російськими загарбниками, оскільки у Східному регіоні України спостерігається унікальне розмаїття вуглеводнево-газоконденсатних систем. Прикметною рисою майже всіх родовищ вуглеводнів в Україні є відсутність в них сірководню. За експертними оцінками прогнозні ресурси вуглеводневої сировини в Україні, більш, ніж у двічі перевищують накопичений видобуток. Більше того, однією з основних сприятливих передумов формування сучасної моделі інвестиційно-інноваційного забезпечення нарощення видобутку вуглеводневої сировини є великий обсяг прогнозних ресурсів нетрадиційного газу в українських надрах. Привабливою стороною розбудови вітчизняної нафтогазовидобувної промисловості виступає диверсифікація вуглеводневого потенціалу України.

Водночас має місце низка несприятливих передумов для прискореного інвестиційно-інноваційного розвитку індустрії видобутку вуглеводневої сировини. В спектрі несприятливих передумов слід виділити виснаження основних за запасами вуглеводнів родовищ нафти та газу, що відбулося внаслідок розбалансованого надрокористування. Ускладнюють процеси додаткового видобутку вуглеводневої сировини також непрості умови спорудження та освоєння свердловин. Внаслідок техніко-технологічної ветхості окремих видобувних комплексів спостерігається низький рівень ефективності вилучення залишкових запасів вуглеводневої сировини. Спостерігаються прояви високого рівня складності, енергозатратності, дороговартісності використання різних конструкційних і технологічних матеріалів при бурінні свердловин.

Врахування сприятливих та несприятливих передумов формування сучасної моделі інвестиційно-інноваційного забезпечення має виступати ключовим детермінантом розроблення дорожньої карти нарощення видобутку вуглеводневої сировини в Україні. Планування додаткового освоєння складових вуглеводневого потенціалу України виступає магістральним елементом означеної дорожньої карти. Принципового значення при цьому набуває врахування структури вуглеводневого потенціалу. Основними складовими вуглеводневого

потенціалу України виступають: вуглеводні різновікових рифогенно-карбонатних комплексів; вуглеводнева сировина кристалічного фундаменту; газ нетрадиційних та альтернативних джерел; метан підземних вод і чорноморські газогідрати.

Структура вуглеводневого потенціалу також має детермінувати основні напрями пошуково-розвідувальних робіт в окремих регіонах України, зокрема в Центральній і Південно-східній частині Дніпровсько-Донецької западини (тимчасова окупація частини території російськими загарбниками ускладнює можливості здійснення такого роду робіт), Більче-Волицькій зоні Карпатського регіону, Північно-західному шельфі Чорного моря. Результати проведення пошуково-розвідувальних робіт повинні детермінувати пріоритети техніко-технологічної модернізації індустрії нафтогазовидобутку. Така модернізація виступає надміру ускладненим процесом та потребує застосування великої кількості продуктивних інновацій та в цілому охоплює: 1) розбудову комбінованої газотранспортної інфраструктури; 2) розміщення терміналів для підготовки газу; 3) впровадження технологій морського горизонтального буріння; 4) застосування технологій та технічних засобів для відновлення ліквідованих, недіючих і малодебітних свердловин; 5) створення рухомих трубопроводів з використанням CNG-технології; 6) впровадження технологій гідравлічного розриву пластів [6].

Надмірно високий рівень капіталомісткості техніко-технологічної модернізації індустрії нафтогазовидобутку потребує диверсифікації джерел інвестиційно-інноваційного забезпечення нарощення видобутку вуглеводневої сировини. Виходячи з передового іноземного досвіду та враховуючи вітчизняне інституційне середовище інвестиційної діяльності у сфері надрокористування, можна стверджувати, що диверсифікація джерел, методів та інструментів інвестування проєктів додаткового освоєння вуглеводневого потенціалу України охоплюватиме: 1) внутрішньо-корпоративні інвестиції вітчизняних та іноземних нафтогазовидобувних компаній; 2) інвестування видобутку вуглеводнів в межах реалізації угод про розподіл продукції; 3) бюджетне інвестиційне забезпечення модернізації та реконструкції індустрії видобутку нафти та газу в межах реалізації державних, регіональних та місцевих програм; 4) інвестиції міжнародних фінансово-кредитних організацій, зокрема в межах надання фінансової та технічної допомоги для післявоєнного відновлення національного господарства; 5) інвестиції, акумульовані на вітчизняному ринку позикового капіталу та на міжнародних фінансових ринках; 6) інвестиції, акумульовані на основі створення консорціумів та інших підприємницьких об'єднань.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

В умовах воєнних викликів та викликів повоєнного відновлення національного господарства вагомим детермінантом зміцнення енергетичної безпеки України виступає нарощення видобутку вуглеводневої сировини, що дасть можливість зменшити потребу в імпорті мінеральних палив та знизити енергомісткість виробництва продукції у різноманітних секторах господарського комплексу. Необхідною інституційною та фінансовою

передумовою модернізації нафтогазової промисловості країни виступає становлення сучасної моделі інвестиційно-інноваційного забезпечення нарощення видобутку вуглеводневої сировини, котра охоплюватиме широкий спектр методів та інструментів інвестування проєктів освоєння вуглеводного потенціалу на основі використання інноваційних методів та технологій нафтогазовидобутку. Становлення такої моделі має передбачати врахування сприятливих та несприятливих передумов нарощення видобутку вуглеводневої сировини, що детермінуватиме формування дорожньої карти техніко-технологічної модернізації вітчизняної індустрії нафтогазовидобутку. Ключового значення для нарощення видобутку вуглеводневої сировини набуває диверсифікація джерел, методів та інструментів інвестування проєктів додаткового освоєння вуглеводного потенціалу. Така диверсифікація має передбачати доповнення бюджетних джерел фінансово-інвестиційного забезпечення нафтогазовидобутку (спеціальні фонди відтворення мінерально-сировинної бази в структурі публічних бюджетів різного таксономічного рівня, фінансові ресурси державних корпоративних структур) коштами урядів іноземних держав, міжнародних фінансово-кредитних установ, транснаціональних компаній та глобальних екологічних фондів.

Література:

1. Галюк І.Б. Інноваційно-інвестиційні засади розвитку нафтогазової галузі України. Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. 2010. №28. [Електронний ресурс]. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/view/193>.
2. Голян В., Марчук Ю., Погуляйко Ю., Матрунчик Д., Дзюбенко О. Формування сучасної моделі фіскального регулювання лісгосподарювання як важлива передумова інноваційної трансформації лісового сектора України. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2024. № 3 (56). С. 139—155.
3. Голян В.А., Коробка Р.В., Бардась В.М. Інвестиційне забезпечення видобутку вуглеводневої сировини в США: основні тренди, енергетичні альтернативи та екологічні детермінанти. *Бізнес Інформ*. 2024. № 1. С. 70—80.
4. Горбова Х.В. Перспективи видобутку нафти і газу на українському шельфі Чорного та Азовського морів. *Науковий вісник НЛТУ України*. Збірник науково-технічних праць. 2012. Вип. 22.7. С. 102—107.
5. Калініченко Д.Ю., Бардась В.М. Фінансово-інвестиційне забезпечення відтворення мінерально-сировинної бази в Україні: інституційні розриви та перспективи. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 13. С. 114—119.
6. Лукін О.Ю., Крижанівський Є.І., Геєць В.М. Про перспективи нарощування видобутку нафти і газу в Україні. *Вісник НАН України*. 2019. № 1. С. 38—54.
7. Ніконенко У.М. Паливно-енергетичні ресурси України: сьогодення та майбутні перспективи. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2014. С. 54—59.
8. Радюк Н.А. Теоретичні засади підвищення інвестиційної привабливості нафтогазового комплексу України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Випуск 7. С. 462—466.
9. Сабадаш В. Організаційно-економічні засади неконфліктної політики в енергетичному секторі. *Економіст*. 2011. № 3. С. 6—10.
10. Хвесик М.А., Бистряков І.К. Фінансово-економічні важелі капіталізації природних ресурсів у контексті забезпечення прибуткового природокористування. *Фінанси України*. 2014. № 5. С. 29—47.
11. Чорній В.В. Залучення іноземних інвестицій в розвиток вітчизняних газовидобувних підприємств як необхідна умова для досягнення енергонеалежності України. *Технологічний аудит і резерви виробництва*. 2014. № 5 (2). С. 53—56.

References:

1. Haliuk, I.B. (2010), "Innovation and investment principles for the development of the oil and gas industry of Ukraine", *Problemy pidvyschennia efektyvnosti infrastruktury*, vol. 28, available at: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/view/193> (Accessed 15 June 2025).
2. Holian, V. Marchuk, Yu. Pohulajko, Yu. Matrunchyk, D. and Dziubenko O. (2024), "Formation of a modern model of fiscal regulation of forestry as an important prerequisite for innovative transformation of the forest sector of Ukraine", *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, vol. 3 (56), pp. 139—155.
3. Holian, V.A. Korobka, R.V. and Bardas', V.M. (2024), "Investment support for the production of hydrocarbon raw materials in the USA: main trends, energy alternatives and environmental determinants", *Biznes Inform*, vol. 1, pp. 70—80.
4. Horbova, Kh.V. (2012), "Prospects for oil and gas production on the Ukrainian shelf of the Black and Azov Seas", *Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy. Zbirnyk naukovotekhnichnykh prats'*, vol. 22.7, pp. 102—107.
5. Kalinichenko, D.Yu. and Bardas', V.M. (2024), "Financial and investment support for the reproduction of the mineral resource base in Ukraine: institutional gaps and prospects", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 13, pp. 114—119.
6. Lukin, O.Yu. Kryzhanivs'kyj, Ye.I. and Heiets', V.M. (2019), "On the prospects for increasing oil and gas production in Ukraine", *Visnyk NAN Ukrainy*, vol. 1, pp. 38—54.
7. Nikonenko, U.M. (2014), "Fuel and energy resources of Ukraine: present and future prospects", *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho universytetu*, pp. 54—59.
8. Radiuk, N.A. (2015), "Theoretical principles for increasing the investment attractiveness of the oil and gas complex of Ukraine", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, vol. 7, pp. 462—466.
9. Sabadash, V. (2011), "Organizational and economic principles of a non-conflict policy in the energy sector", *Ekonomist*, vol. 3, pp. 6—10.
10. Khvesyk, M.A. and Bystriakov, I.K. (2014), "Financial and economic levers of capitalization of natural resources in the context of ensuring profitable nature use", *Finansy Ukrainy*, vol. 5, pp. 29—47.
11. Chornij, V.V. (2014), "Attracting foreign investment in the development of domestic gas producing enterprises as a necessary condition for achieving energy independence of Ukraine", *Tekhnolohichnyj audyt i rezervy vyrobnytstva*, vol. 5 (2), pp. 53—56.

Стаття надійшла до редакції 22.06.2025 р.